

Så var det i Bro på tjugotalet.

1. Viktor Jonsson – en äkta lanthandlare

Det är tidig morgon på Stationsvägen. Den ena vagnen efter den andra från, Toresta, Önsta, Brogård och de andra gårdarna i socknen rullar in från olika håll, plöjande sig väg genom den decimetertjocka leran, som täcker hela vägbanan. Första ärende uträttar de vid mejeriet, där mejeristen Fredriksson väger in mjölken från hundratals rödbrokiga kossor. En del av innehållet i de otaliga stora plåtflaskorna töms ut i mejeriets egna kar, för att så småningom förvandlas till stora väldoftande ostar, men det mesta sänds vidare med nästa tåg till stan och dess många små mjölkaffärer. Bro är en stor producent av mjölk för storstadens konsumtion, och Fredriksson är en man som är väl medveten om sin betydelse som förmedlare och förädlare av de goda håvarna från upplandssocknarnas kreaturs rika gods och gårdar.

Mejeriet ligger lite utanför själva stationssamhället, och gårdskuskarnas besök där blir sällan långvariga. Närmast i ärende tur står besöket på posten. Gamle skäggige postmästaren Berggren sorterar med vana händer snabbt upp posten - tidningar och brev - och stoppar in allt i de stora svarta postväskorna, som kuskarna haft med sig. Han låser igen dem, de kan inte öppnas förrän de hamnar på respektive gårdskontor som har sina egna nycklar. Kuskarna tar hand an sina väskor och samlas sedan utanför Viktor Jonssons Speceri- och Diversehandel. Hästarna binds i en lång rad vid en bom, de får en påse hö att tugga i sig, medan de väntar på att deras kuskar ska bli klara med sitt sista ärende i byn - att handla.

Några trappsteg för upp till affären, och innanför dörren slår en lukt av kryddor, saltlake, lut och svett jämte åtskilligt annat oidentifierbart emot en. Golvet i butiken är täckt av sågspån, i taket hänger allehanda prylar: hinkar, remtyg, redskap och Gud vet allt. Så som det ser ut i Viktor Jonssons handelsbod, så ska det se ut i en riktig lanthandel på tidigt nittonhundratals. Bakom disken står handlaren själv med skärmössa och en, penna bakom örat, lite korpulent och sannerligen mycket fryntlig. Ett blått förklä täcker den runda magen. Ögonen far raskt runt och möter de inträdande, som han alla känner väl. Biträdet herr Melin finns också på plats, och båda får mycket att göra med att väga upp mjöl och gryn och har gett gårdskuskarna förtroendet att handla åt dem. Färdigpackade ligger redan många paket med alla möjliga förnödenheter, som godsägaren själv eller hans fru har ringt in sin beställning på. För i Jonssons butik finns inte mindre än två telefoner: dels s.k. allmän telefon med nummer Bro 7 och så riks telefon, som har Säbyholm som växelstation, Jonssons nummer är Säbyholm 14. Telefonerna står inne på kontoret på en hög pulpet. Där sitter alltid Viktor Jonsson och för räkenskaper, när han inte expedierar kunder eller vistas ute på det väldiga magasinet, eller kör ut varor, för det gör han också ofta. Han har en motorcykel av märket Harley Davidson med sidovagn, som rymmer mycket.

Viktor Jonssons far var också lanthandlare, men sonen Viktor är en mycket driftigare affärsman, som i början på seklet som ung man startade sin handelsbod och raskt har kunnat arbeta upp den till att bli ett köpcentrum för ett stort område. Visst har han konkurrens - i Lossa finns en handelsbod och nästan vägg i vägg med hans egen butik ligger Emil Boijes Manufaktur- och Diversehandel. Men konkurrensen är inte besvärande. Boije är en vänlig, ganska timid man, som saknar förmåga att mäta sig med den dynamiske handlaren bredvid.

Boijes styrka är att han har manufaktur. Halva butiken är helt ägnad åt tyger, ändå går det illa för honom med tiden.

Men för Viktor Jonsson går det bra. Det är inte illa att vara "hovleverantör" till grevliga slott och stora herrgårdar. Därtill har han prästgården som kund, vilket åtminstone sommartid är värdefullt, för då har prästfolket alltid ett tjugotal sommar konfirmander inackorderade, och dessa ungdomar har god aptit. Alla inköp, som kyrkoherdens gör skrivs upp i en "motbok" och betalas i efterskott, alltså när konfirmanderna har rest hem. Då brukar kyrkoherden själv gå ner till handelsboden och göra upp med handlaren, som när han kvitterar betalningen alltid bjuder på en stor cigarr. För rättvisans skull har kyrkoherdens konto även hos Emil Boijes, där nock köpesummorna aldrig blir så stora, men dom räcker för att Boije i sin tur också visar någon erkänsla, i allmänhet i form av en stor påse godsaker.

Att handla hos Viktor Jonsson är alltid lika roligt. Det finns så mycket varor i hans butik och han har alltid ett vänligt eller skämtsamt ord att komma med. Faktum är, att han är en mycket slagfärdig man, som aldrig blir svarslös. Eftersom han fått rykte om sig att göra allt för sina kunder, att lyssna till kundens önskemål och raskt ta hem de ting som kanske inte råkar finnas i lager, så finns det dom som tycker att det kan vara lockande att sätta honom på prov. Detta gällde t.ex. den för sina många humoristiska infall kände bokförläggaren Folke Lars Hökerberg, som ofta gästade goda vänner i Bro. En dag trädde han in i Viktor Jonssons handelsbod, och med en glimt i ögat frågade han, om det var sant att handlaren kunde tillfredsställa alla sina kunders önskingar. Jajamän, svarade Viktor Jonsson, vad önskar bokförläggaren? - Jo, sade Folke, jag vill beställa en elefant. Går det för sig? - Visst, det ska bli, svarade Viktor, ska det vara en vit eller en grå? Den gången var det bokförläggaren Hökerberg som blev svarslös.

Den som skriver de här raderna var mycket ofta inne i handelsboden för att hämta varor, som beställts på telefon. Men ännu oftare var jag i huset, där affären var inrymd men där också familjen Jonsson hade sin bostad. Där fanns två söner, Arne och Sture, som var mina bästa kompisar. Särskilt sommartid for jag på min cykel dit för att få sällskap till Brogård och badet där. Men för det mesta dröjde det åtskillig tid, innan de båda bröderna var beredda att packa sina badgrejor och komma med. Pappa Viktor visste att sätta dom i arbete. I det stora magasinet fanns tusentals varor, och så snart någonting i handelsboden måste fyllas på, så fick pojkarna i uppdrag att söka rätt på det och transportera ner det till butiken. Pojkarna fick alltså tidigt lära sig att arbeta, och de vågade inte mopsa sig mot sin far som kunde vara ganska sträng. Redan tidigt fick Sture vana vid en lanthandels skötsel, och när han var vuxen och haft konditioner på en del olika håll var det han, som fick överta Viktor Jonssons Speceri- och Diversehandel, när Viktor lät pensionera sig och flyttade till Tullinge.

Hur framgångsrik Viktor Jonsson än blev som affärsidkare, så blev han aldrig hemfallen till storslagna later. För honom var arbetet i handelsboden det allra viktigaste i livet. Detta att ge sina kunder god service. När han hämtat en låda färsk strömning på stationen, så var det första han gjorde att ringa runt till vissa kunder och erbjuda denna läckra färskvara. Och erbjudandet var för det mesta förenat med ett serviceerbjudande: att sända hem varorna till dem. Oftast var det väl Sture, som fick gränsla sin cykel och köra ut med paketen, men till kunder lite längre bort i socknen körde Jonsson själv ut varorna med sin motorcykel. Och senare med sin bil, en Dodge. Bilen var alltså ingen statussymbol för honom utan ett verktyg för att bra kunna betjäna kunderna. Jag kan inte minnas att han någonsin använde den för en semesterresa, om han alls någonsin tog semester?

Jo, jag minns, att han en gång tog en av sönerna med på en resa till Estland, där det fanns sköna sandstränder och nöjen på trivsamma badorter. Men det var nog en engångsföreteelse. Inte kunde man utan vidare fara ifrån sin affär och sina kunder, menade han. Uppgiften som lanthandlare fyllde honom helt. Att ta emot förtroendeuppdrag i det kommunala livet var honom fullständigt främmande. Kanske också beroende på att han som byhandlare inte ville riskera att hamna i något politiskt sällskap. Alla människor i socknen skulle kunna se en vän och serviceman i honom, han var till för var och en - sådan var hans inställning.

Lite kostade han i alla fall på sig själv. Övervåningen i den fastighet han ägde kan så småningom att införlivas med familjens bostad, och då fick han ju anledning att införskaffa en del finare möbler och prydnadssaker. Inte för att det blev någon lyx, men han kunde i alla fall ge sig själv tillfredsställelsen att ordna det lite behagligare omkring sig i hemmiljön. Någon tvekan att låta sina pengar arbeta hade han emellertid inte när det gällde att se till sina barns framtid. Sonen Arne fick studera och blev apotekare, dottern Dagmar blev tandläkare, den senkomne sonen Erik, som alltjämt lever, blev läkare och vetenskapsman. Sture och hans syster Dagmar gick i faderns fotspår, Sture som ovan sagts övertog handelsboden, och Barbro drev handel på annan ort.

Åldern tog så småningom ut sin rätt, fast det satt nog hårt åt för Viktor Jonsson att uppge sitt livsverk. Men eftersom Sture hade gott gry som handlare, så beslöt Viktor Jonsson slutligen att pensionera sig själv. Med sin hustru flyttade han till en villa i Tullinge för att där njuta sitt otium. Några år fick han lugnet och stillheten där, men var viss om att han aldrig helt släppte kontakten med sin älskade lanthandel. Nog var Sture en duktig handlare, men pappa Viktor tog gärna telefonen och kollade läget i Bro. Dock slapp han uppleva, att Bro centrum flyttades från Stationsvägen till Finstaområdet och därmed fördärvade lanthandlaren möjligheter att överleva. Sture fick slå igen affären när ICA i nya stora centrum bjöd upp till fight. Så upphörde den gamla fina och så äkta lanthandeln att existera, men minnet av dess driftige grundare lever kvar.

Viktor Jonsson återvände så småningom hem till Bro. Hans grav finns på kyrkogården här.

2. Greve Johan på Brogård

Har ni sett etiketterna på de gamla flaskorna med Perstorpsättika? På dem finns en soignerad gentleman med vitt skägg och vitt hår, han har ett utseende som man kan tänka sig såsom typiskt för en skånsk ädling. Just så såg greve Johan Sparre på Brogård ut. Kanske hade reklamkonstnären, som gjorde Perstorpsetiketten honom som förebild? Eller är det bara fråga om en märklig tillfällighet, att ättikgreven och Brogreven blivit lika som två bär?

Så mycket är säkert, att det fanns ingen annan i socknen som såg ut som greven på Brogård.

Och greven var nog ganska nöjd ned sin apparation, för den gjorde honom unik, och det fanns ingen risk för att han skulle kunna förblandas ned någon annan mer plebeisk person. Greven höll hårt på sin status som storgodsägare och högadlig. Ordet demokrati - som för övrigt inte var så känt på den tiden - hade han nog aldrig hört talas om. Däremot var nog begreppet patriarkalism honom alls inte så främmande. Han var en storgodsägare som styrde sina domäner just som en patriarkalisk herreman. Själv trodde han väl, att han var en god husbonde. Men det var statarsystemet som rådde på hans gods liksom på alla andra, och statarna flyttade lika ofta från Brogård som från andra gods, och det tyder ju knappast på att dan kände sig särskilt väl omhändertagna.

Hur statarna hade det på godsens i Mälardalen är väl omvittnat i litteraturen och jag ämnar inte här strö mera salt i de onda såren från den tiden. Jag vill bara säga, att det var något av en välsignelse, när Sjölander i Kungsängen tog sig an statarnas sak och i Gunnar Strängs anda kämpade för mänskliga rättigheter också för jordfolket på godsens.

Men som sagt, greve Sparre låg nog inte vaken om nätterna med bekymmer för statarfolkets hårda liv. Han såg sina arbetare som vårdare av hans granna kor, det var detta de fanns till för. Det var korna som stod hans hjärta närmast. Ingen har påstått att greve Johan var någon större begåvning, men som boskapsodlare var han en mycket kunnig yrkesman. Kreaturstammen på Brogård var han stolt över och det med rätta. Statarna som arbetade på hans mark och statarfruarna, som slet under "den vita piskan" gjorde bara vad det var deras naturliga uppgift att göra. Han ville dem för allt i världen ingenting ont, nej visst skulle de ha det bra - inom de ramar som godsstaten tillät. Som sagt, först av allt kan kreaturen, sedan de som skötte dem.

Och nog hade den gode greven sina omsorger även om statarfolket. Det hände sig en dag att provinsialläkaren Liljeqvist i Bålsta fick en påringning från sin vän greve Sparre. "Jo, David," sa han. "Kan Du komma hit i dag? En av mina statarfruar har fått ont i juvret...".

Johan Sparre var kungens kammarherre och kunde alltså föra sig med all den elegans som krävdes vid hovet. Mycket av den elegansen omsatte han hemma på sitt eget slott. Där rådde ett rikt umgängesliv med stora middagar, vid vilka gäster från huvudstaden likaväl som från granngodsen var närvarande. Som den jordbrukets yrkesman han var lät han särskilt tilldragelser inom hans yrkessfär bli anledning till fester. En gång, när gästerna var samlade vid middagsbordet för att fira skördefest, klingade han i glaset och höll ett tal om hur väl Vår Herre hade tagit hand om väderleken det året - skörden hade blivit utomordentlig. Och det med pondus och kraft framförda talet slutade med orden: "Så nu föreslår jag att vi alla höjer våra glas och dricker en skål för Försynen!"

Jo, det hörde naturligtvis till att socknens jorddrots hade aktning för religiösa ting. För kyrkan hade han stor respekt, och det var han som under seklets andra årtionde bekostade en stor renovering av den gamla medeltidskyrkan i Bro. Detta var naturligtvis en stor donation, och resultatet blev efter den tidens smak mycket gott. Under åtskilliga decennier därefter var kyrkans kor prytt ned sköna takmålningar i jugendstil. Under senare år har en ny stor renovering skett i kyrkan, och de färgglada jugendslingorna har kalkats över, och numera är koret täckt av ett lugnt vitt tak. Vi som lever nu tycker nog att kyrkan blivit mycket vackrare, men det ska dock sägas ifrån, att vad greve Sparre på sin tid åstadkom också var en mycket lyckad renovering.

Greve Sparres kyrkliga intresse och hans aktning för helgedom och gudstjänst tog sig också ett annat mycket personligt uttryck. Det var ett år, då ingen ville ställa upp som kyrkvärd. Kanske var det så, att bönderna i socknen tyckte, att det inte var riktigt förenligt med deras ära att gå omkring med en håv och tigga pengar. Då reste sig greve Johan upp i rådet och sa: "Att vara kyrkvärd är ett fint hedersuppdrag. Vill ni ha mig på den posten, så ställer jag gärna upp." Så blev det. Nästa söndag och många söndagar därefter lämnade Johan Sparre sin egen bänk främst i kyrkan, gick ut i sakristian och återkom med häven, som han med en sirlig bugning räckte fram vid varje bänk. Årligt talat, så gjorde anblicken av den vitskäggede greven med den röda näsan och det urbana sättet stort intryck. Det hände aldrig mer att någon avsåg sig detta hedersuppdrag.

Greve Sparre tog ofta ordet i kommunalstämman. Hur det gått till att han fått plats och säte i den församlingen vet jag faktiskt inte. Jag tror inte att det förekom något allmänt val till ledamöter i stämman, utan troligen var han väl självskriven i sin egenskap av stor jordägare och arbetsgivare. Så mycket torde emellertid ha blivit allmänt bekant, att det förekom stort oenighet och hårda ordväxlingar kring bordet i den lilla stugan vid kyrkan, där det s.k. kommunalrummet fanns inrett. Ute i socknen fanns inte bara jordägare - bönder och herrgårdsfolk - utan även arbetare i tegelbruk, grovarbete, transport o s v, vilka framförde idéer, som hade sin hemvist i den växande arbetar-rörelsen. Då var det bäddat för konflikt i kommunalrummet, för greven på Brogårds slott hade föga förståelse för den rysliga socialismen. I stort sett blev det dock för det mesta så, att socknen styrdes i ett visst samförstånd. Det fanns kloka män i alla samhällsgrupper (kvinnorna teg i detta sammanhang) och det var socknens bästa, som dock var viktigast för de flesta av dem.

Mötte greve Sparre ibland stort motstånd i det offentliga livet, så hade han det knappt lugnare i det privata. Hans gemål hette Mathilde - inte Matilda utan ned e på tampen, hon var mycket fransysk. Greve Johan däremot hade sina sympatier åt annat håll, och när första världskriget bröt ut, blev det stor oenighet i det sparreska hemmet: greven var tyskvän men grevinnan höll på Frankrike. Och osämjan makarna emellan blev med åren än större. Antagligen var deras äktenskap ett s.k. konvenans äktenskap. Ingen fanns väl som kunde påstå att Johan Sparre var en fruntimmerskarl eller flickjägare, och man har svårt att tänka sig att han någonsin hade gjort mademoiselle Mathilde sin kur. Det gick så långt att det blev tal om skilsmässa - något av en skandal på den tiden och i de kretsarna - men den katastrofen undveks. I stället bodde grevinnan långa tider utomlands och lät greve Johan sköta sig och sina kor själv.

När man försöker teckna ett minnesporträtt av greve Johan Sparre, som varit död i så många år, då är det lätt att hitta förskönande drag och se enbart de goda sidorna. I den rätta omgivningen var han en gentleman, en glad och trivsamt person. Han älskade t ex att sjunga, men då skulle det vara Gunnar Wennerbergs studentsånger Gluntarna. Dem brukade han framföra i duett med provinsial-läkaren David Liljeqvist. Att han kanske sjöng hellre än bra, i varje fall vad tonerna beträffar, må vara hänt, men med- gästerna på de intima fester där herrarna framträdde visade alltid stor uppskattning. Han var också mycket stolt över att en gång ha lärt sig latin, det var när han skulle ta studenten. Det hände vid ett tillfälle, att han ville briljera med denna stora bildning, men då upptäckte han, att kunskaperna inte räckte till. Då vände han sig till sin vän bokförläggaren Folke Lars Hökerberg och bad denne hjälpa honom med att översätta talet, som var avsett att hållas vid en doktorsmiddag i Uppsala, då en student från Bro skulle disputerat. Som jag i ett annat sammanhang berättat, var bokförläggaren Hökerberg en stor sjuver, och eftersom han inte heller behärskade det sköna klassiska språket, så vände han sig i sin tur till doktorandens unge broder och krävde av denne att hos sin storebror få en fullgod översättning av hyllningstalet till doktoranden. Och det var ingenting annat att göra än att fullgöra uppdraget. Greven hade låtit meddela, att han med sin närvaro ämnade hedra doktorandens middag, och när den stora kvällen randades, reste sig greve Sparre och höll till stor beundran från de akademiska åhörarna ett tal på klingande latin. Att det var föremålet för hyllningen som själv på begäran hade utformat texten förtegs, och doktoranden tackade i stället i ett tal sin hedersgäst för hans strålande insats.

Låt oss säga, att greve Johan Sparre var en ganska kontroversiell person. Man kan väl inte påstå, att han var direkt älskad i socknen, men han åtnjöt dock viss aktning. Och nog var det med en viss beundran vägtrafikanter såg upp till den släde med klingande bjällror, med ett vitt täcke över parhästarnas bakar och slädens framsida som hinder för uppsparkad vägsörja, med en pampig Andersson på kuskbocken, iförd stilig kuskuniformskappa och en väldig rund svart

skinnmössa - och i sätet herr greven i päls och med näsan lysande röd i det vita skägget och mustaschen, på hemväg från en festlig tillställning eller ett besök i stan och då vederbörligen avhämtad vid Bro station. Man hade kanske sina åsikter om greven som inte alltid var så positiva, men likväl var nog de flesta Bro bor ändå ganska stolta över att ha en så färgstark person i sin socken.

Men det fanns också de som oreserverat såg upp till grevens på Brogård och kände stolthet över att ha med dem att göra. Det hände sig en dag, att kyrkoherden fick besök av en okänd kvinna, som rörde sig med en viss sirlighet. När hon skulle hälsa, tog hon artigt i hand, räckte fram sitt visitkort (!) och sa: "Jag heter Ida Maro och är anställd på Brogård för att sköta grevinnans höns. Se, jag sköter bara grevliga höns, jag...".

På kyrkogården i Bro finns ett gravkapell. Det är en ståtlig minnesvård som Sparrarna har låtit resa över sig. Den siste som hamnat där var greve Johan - flera kan det inte bli, för några ättlingar till Johan kom aldrig till världen. Han och grevinnan Mathilde var ju inte så särskilt överens, och minst av allt hade de väl avsikter att föröka släktet. För greve Johan räckte det med att se till att kreatursaveln sköttes och den rödbrokiga lantrasen förbättrades. Och vid slottet finns väl än i dag kvar det minnesmonument som han där byggt: en ståtlig ladugård, som på sin tid var en av landets modernaste.

3. Kunskapens träd och dess vårdare

Visst är Bro en gammal kulturbygd med sitt välvårdade odlingslandskap och sina anor från vikingatid. I Bro finns till och med en av landets äldsta kyrkor. Men några stora kulturpersonligheter eller märkesmän inom kulturlivet har det knappast funnits. Visserligen är Charlie Norman bosatt i Bro, men hans vagga stod i Dalarna, och som kulturbärare brukar man närma stora kompositörer, författare och vetenskapsmän. Kanske kan artisten Nils Tamm på Kvistaberg räknas in i den senare gruppen - hans observatorium har väl spelat en viss roll i stjärn-forskningens historia och Uppsala Universitet har tacksamt övertagit verket.

Men de kulturyttringar som trots allt bör ihågkommas inom socknarna Bro och Lossa har ändå haft en viss betydelse. Jag tänker på de folkbildningsföreningar som verkat där, jag tänker på skolorna såväl i Härnevi som i Säbyholm. Kanske kan syföreningarna också räknas dit - i dem fick många kvinnor i bygden sin första kontakt ned litteraturen, eftersom högläsning ur "goda" böcker hörde till.

En gammal folkrörelseförening är Logen Segern av I O G T. Väl var dess folkbildande verksamhet av ganska troskyldigt slag - målet var ju att rädda mer eller mindre förtappade själar från rusdrycksdjävulens våld och de folkbildande aspekterna kan in i sammanhanget mera som nöjesbetonade lockmedel - man ville med deras hjälp värva proselyter och få dem att trivas i föreningen. Bland eldsjälarna på 20-talet minns jag målarmästar Petterssons söner. Deras villa låg - (och ligger -) på den tomt, utanför vilken Kroggårdsvägen övergår i Stationsvägen. Kroggårdsvägen - vilket rysligt namn för att beskriva en nykterhetsförenings läge. Det var nämligen i den petterssonska villan, som nykterhetslogens samlingslokal var belägen, en trappa upp i huset hade den ett rum. Jag var ofta hemma hos sonen Knut Pettersson, som jag var god vän ned. Han var ett par år äldre, men vi delade intressen: tillsammans brukade vi ivrigt studera tidskriften Vetenskapen o Livet och fascineras av alla de sällsamma uppfinningar, som presenterades på dess rikt illustrerade sidor. Men ibland lämnade vi köksbordet och tog oss upp till övervåningen och in i logens lokal. I rummets stora garderober hittade vi lösnäsor, peruker och andra teaterprylar, som antagligen då och då kom

till användning i pjäser, som spelades av bröder och systrar i logen. Dom där utensilierna hade vi stort nöje av att prova. Men närmare än så kom jag aldrig nykterhetsrörelsen. Jag hade gudskelov ingen anledning att söka mig dit, eftersom vi barn fick en helnykter uppfostran redan i vårt hem. Därför är jag inte rätt man att teckna Logen Segerns hävder - jag tror mig veta, att det i Bro finns de som efter många års medlemskap där är bättre skickade att fullgöra hävdatecknarens värv.

En förening som jag emellertid fick större erfarenhet av var Föreläsningföreningen. Redan som liten pys fick jag följa med, mina föräldrar till föreläsningaftnar i småskolans stora sal. Där fick jag lyssna till högtintressanta föreläsningar av många av landets främsta folkbildare. Att dom var intressanta betvivlar jag inte, eftersom de drog stora åhörarskaror - själv var jag inte kapabel att insupa så mycken lärdom under de där kvällarna. Ledande krafter i föreningen var min far kyrkoherden Gösta Elg och skomakarmästaren Glassing. Glassing minns jag väl, många gånger har jag varit inne i hans verkstadsrum och sett honom flitigt pligga fast nya sulor på gamla kängor. Det är kanske naturligt, att människor som har ett stillasittande och litet enahanda arbete lätt blir filosofiskt lagda. Glassing var en sådan människa, därtill en märkesgestalt i bygden. Medan händerna arbetade med nål och becktråd vandrade hans tankar ut i världen och sökte högre värden. Glassing blev ordförande i Arbetarekommunen. Liksom mästern Palm såg visionerna av en enad arbetarrörelse i Sverige, sittande på ett bord i sin skraddarverkstad, kom till Glassing på skomakarhallen visionerna av ett bättre samhälle med början i den egna hembygden. Glassing hörde till de människor, som man gärna minns med aktning.

Kyrkoherden och skomakarmästaren hade ett gott samarbete i föreläsningföreningen. Det var väl den förre som fick uppdraget att inbjuda föreläsare och leda sammankomsterna, medan Glassing företrädesvis ägnade sig åt det praktiska föreningsarbetet. Det var nog han som såg till att sammankomsterna blev affischerade och skolsalen iordningställd. Och det var han som skötte den osande projektorn när föreläsningarna skulle illustreras med skioptikonbilder. Projektorns ljuskälla var en glödstrumpelampa (tror jag det hette) som eldades med rödsprit. Det medförde, att efter en stund var lokalen fylld av en stark rödspritslukt.

Apparaten stod förstås en bra bit från podiet med den vita duken, vid vilken kvällens föreläsare stod och talade. Kommunikationen med "bildmaskinisten" skedde med hjälp av en pekpinne, som talaren stötte i golvet, när han ville ha bildväxling. Det gällde för Glassing att vara uppmärksam och påpasslig. I allmänhet gick det bra, det var bara en gång som Glassing hade svårt att hinna med. En ung (mycket ung) man i åhörarskaran kom snart underfund med, att det kan nya bilder på duken när ett bultande hördes där framifrån. Ynglingen hade placerat sig tätt intill podiet, och när han tyckte att det började bli väl långtråkigt, så hittade han på att själv ordna bildväxlingar genom att med en pinne knacka i podiet...

Föreläsningarna var som sagt mycket väl besökta, och särskilt populära var reseskildringar. Arrangörerna kunde hitta lämpliga namnförslag i en föreläsarkatalog, och en gång hade de fastnat för en författare och globetrott vid namn Calle Möller. I allmänhet var det ju kyrkoherden som ordnade med inbjudningarna, men vid detta tillfälle var tydligen inte informationen helt fullständig. Calle Möller trädde upp på podiet och började dra sina skrönor, som var fulla av märkliga äventyr med föga sanningshalt. Pappa kyrkoherden hade slagit sig ner med öppna öron för att få njuta av skildringar från exotiska trakter. Och nog fick han höra. Först trodde han inte sina öron, sen blev han smått upprörd - och så äntligen blev det klart för honom, att Calle Möller var en stor skämtare och alla hans resor galna fantasifoster. Kyrkoherden brast ut i ett rungande gapskratt och ett ögonblick senare stämde hela den

månghövdade publiken in. Sällan torde Calle Möller hört sådana skrattsalvor.

Men mestadels var det förstås verkligt folkbildande föreläsningar som delgavs åhörarna. En av dem som oftast gästade föreningen var lektorn Valter Fevrell, en av landets främsta folkbildare. Han och hans kollegor har betytt mycket för folkbildningens höjande i vårt land och inte minst i Bro.

Ett annat forum för folkbildande och kulturellt betydande aktiviteter var den stora hörsalen i Sunnerdahls Hemsolor i Säbyholm. Dessa skolor ägdes av en stiftelse som skapats genom donationer av en mycket rik stockholmska Magna Sunnerdahl. Ungdomar från Stockholms folkskolor, som ville lära sig litet mera än vad den ordinarie skolundervisningen kunde förmedla, kunde antas som elever vid Hemsolorna. Det var både pojkar och flickor. Skolan var ett internat. Eleverna fick bo i röda villor belägna i nejden omkring den magnifika huvudbyggnaden. Varje villa hade sin egen utbildningsgrupp. Där fanns undervisning i metallslöjd och smide, i vanlig träslöjd, i trädgårdsskötsel, i lantbruk, i sömnad och vävning, i matlagning o s v. Naturligtvis fick eleverna också en hel del teoretisk utbildning i för det fortsatta livet viktiga ämnen. Och som extra krydda gavs soaréer och filmföreläsningar, man sjöng i kör och man spelade mässingsmusik. Den 6 november varje år marscherade skolornas egen musikkår upp till huvudbyggnaden under dånande marschmusik, medan eleverna följde efter i ett långt tåg med facklor i händerna. Luciafesterna var särskilt stämmningsrika - ett vitklätt välsjungande följe drog fram genom gallerigången runt den stora hörsalen, de tända stearinljusen utgjorde den enda men sköna belysningen. Andra kvällar visades spännande eller snarare lärorika naturfilmer, medan kantor Lundgren med pianomusik ledsagade stumfilmens händelser.

Soaréerna stod i en klass för sig. Högste styresman för skolorna var rektor Svedelius i Stockholm, och han var en man som älskade ungdom och strävade efter att ge förmågor förkovran. En kväll på hösten 1928 (enligt utsago av "en som var med" som jag frågat) hade Svedelius från huvudstaden medfört en ung sångarbegåvning som han protegerade, och denne unge man gav konsert i Hem-skolornas stora hörsal. Det är en underdrift att säga, att publiken var hänförd. Sång efter sång fyllde salen och applåderna ville aldrig ta slut. Efteråt, när ynglingen skulle återvända till stan ned hjälp av Hemsolornas stora Scania Vabis och tåget från Bro station hyllades han vid avfärden, och en i skaran där sa: Lagg hans namn på minnet. Han kommer att bli berömd. - Och det blev han. Det dröjde inte många år förrän *Jussi Björling* lade en hel värld för sina fötter.

Kunskapens träd i Bro hade goda rötter i den uppländska leran och gav goda frukter - jag menar i Härnevi skolor. Skolorna bestod på den tiden av två byggnader. Den ena var småskolan, i vilken klasserna 1 och 2 inrymdes under ledning av fröknarna Astrid Öberg och Hulda Jonsson. I den andra betydligt större byggnaden av sten bodde skolläraren Hedin och var inrymda mellanskolan med klasserna 3 och 4 och storskolan med klasserna 5 och 6.

Småskolan har omnämnts tidigare här. Det var där skolsalarna var så väl ägnade som samlingslokaler för föreläsningar liksom för syföreningens julmarknad och för församlingens julfest för barn. Hulda Jonsson bodde i övervåningen. Hon var en ganska storväxt dam och rätt allvarlig till sättet - med andra ord respektingivande. Vi barn i småskolan fick verkligen lära oss inte bara att stava och läsa och räkna utan också ordning och pli. Varje morgon fick vi stå som tända ljus, medan fröken Hulda spelade "Din klara sol går åter upp" på den lilla skolorgeln. Dagen började alltså alltid med en religiös stund, och religionen satte sin prägel på hela undervisningen. Bibliska historien måste vi kunna ordentligt och likaså Martin Luthers

lilla katekes. Det vore inte sant an jag påstod, att vi nådde illa av att få lära oss i varje fall etiken i katekesen.

Det är inte utan att vi gamla ibland tycker, att dagens barn och ungdom skulle ha nytta av att lära sig lite regler för hur man ska leva i ett demokratiskt samhälle. Tio Guds bud var kanske krångliga att lära sig och i vissa avseenden lite svåra att förstå, men inte för vi illa av att dessa regler trummades i oss. Fröken Jonsson såg till att så skedde. Därtill krävde hon att vi skulle lära oss psalmer utantill. Jag slet förtvivlat ned den egentligen mycket enkla psalmen "Vaka, själ, och bed" därför att jag ännu inte lärt mig rättstavning och tyckte det var konstigt, att man i en psalm skulle lära sig stjäla. Några sådana tankar föresvävade inte lärarinnan - hennes krav var hårt och bestämt. Roligare var att lära sig räkna och läsa, och fröken Hulda lärde ut även den konsten på ett bra sätt. Jag har inget minne av att en enda elev som slutade tvåan saknade förmåga att läsa och skriva.

Det rådde alltså ro och ordning i vårt klassrum. Bara en gång minns jag, att alla vi barn rusade till fönstren och verkligen fick göra det för att undersöka vad det var för ett underligt rasslande dån som hördes från landsvägen. Det var spännande att där få se ett oändligt långt tåg av kanoner och tross, allt draget av hästar, och gråklädda män som traskade efter. Det stora världskriget hade just slutat, när jag gick i tvåan, och hela sin barndom hade man hört talas om krig och soldater. Så därför var det som sagt spännande att få se krigsfolk i verkligheten - hemmavid.

Snart var det dags att bänka sig i mellanskolan. I samma klassrum samsades barnen i både klass 3 och klass 4. Vår lärarinna där hette fröken Lundstedt, och jag tror hon var en mycket duktig lärarinna, för jag har bara goda minnen från mitt enda år där. Hur många barn vi var, det vet jag inte, men många var vi. Och det var säkert ingen lätt uppgift lärarinnan hade att samtidigt undervisa två klasser. Fröken Lundstedt efterföljdes av fröken Eva Allinger, men det var efter min tid. Eva var en underbar människa, så mycket minns jag av henne

Roligast i mellanskolan var nog träslöjden. Slöjdsalen var belägen i skolans övervåning intill fröken Astrid Öbergs lägenhet. Än minns jag hur härligt det doftade av trävirket som vi fick lära oss att handskas med. De små ting vi kunde tillverka blev fina julklappar, tyckte vi.

På rasterna lekte de båda klassernas barn tillsammans och hade hur kul som helst. Och eftersom vi nu gick i mellanskolan, så såg vi med en viss överlägsenhet på "småskuttarna" uppe vid småskolan. Men samtidigt hyste vi om icke vördnad så dock något av beundran för de "stora" pojkar och flickor, som hölls i Herrans tukt och förmaning av skollärare Hedin i storskolan. Ty det var en sträng herre. Om man säger, att kunskaper hamrades in i skallarna på folkskolans barn på den tiden, så gällde detta absolut i klasserna 5 och 6 i Bro skola.

Gymnastik minns jag inte att det förekom i skolundervisningen på den tiden. Men eleverna i storskolan fick nyttig ersättning för de kroppsövningarna. Åtminstone tyckte Hedin att det var nyttigt för dem att gräva och rensa i hans trädgårdsland. Att hans trädgård hörde till de mest välskötta i Bro kan förklaras av detta.

När sommaren kom hölls examen i skolan. Småskolan hade sin examen, och då var fröknarna Jonsson och Öberg högtidsklädda och bjöd föräldrarna på kaffe uppe i Huldans våning. Fint klädda var förstås ungarna också, och sina skolsalar hade de prytt ned blommor och björklöv, och allt var mycket glatt och festligt.

I mellanskolan var det lika festligt. Föräldrarna trängdes runt väggarna och väntade med viss oro på att deras telningar skulle få svara på frökens svåra (eller kanske särskilt lätta) examensfrågor. När förhöret var över samlades alla eleverna och föräldrarna i storskolas lektionssal. Där blev det trångt. Där sjöngs "Den blomstertid nu kommer" så taket bågnade, och skollärare Hedin var på sitt bästa humör och riktigt trevlig. Sen travade alla barnen hem med sina föräldrar. 12-åringarna - i den mån dom inte råkade bli "kvarsittare" - för att efter ett par lov dagar börja tjäna sitt livsuppehälle. Så var det på den tiden. Men i samma veva infördes "fortsättningsskolan" och försenade starten till arbetslivet med något år.

Skollärare Hedin blev pensionerad i mitten av tjugotalet och byggde sig en stor vit villa inne i samhället nära stationen. Den finns kvar än. Han gjorde själv ritningarna till huset, som kanske blev mera storslaget än praktiskt. Men där fanns ortens enda badrum! Hedins efterträdare blev Abbe Åkerbrandt, som var en mycket "snällare" lärare än den gamle. Han hade ambitioner av nytt slag. Såsom kantor - skollärarna på den tiden brukade också sköta kyrkogeln - samlade han ungdomar från församlingen till en kyrkokör. Abbes kör blev den första Bro någonsin haft och den fick ofta framträda vid kyrkliga högtider. Visst var det en kulturgärning.

Nog var det mycket av idyll i den tidens skolväsen samtidigt som det förekom ganska hårda tag från många lärares sida. Aga var tillåtet då, och pekpinne kan till flitig användning för att banka på magra pojkhänder. Fattiga var också många av barnen, vilket kunde märkas av den magra kost de medförde för frukostrasten. Och slita för skolan fick de, framför allt de som bodde långt bort. Det fanns barn från fiskarstugorna på andra sidan Lejondalssjön, som varje dag måste gå den oändligt långa vägen från Paradiset och Roligheten runt sjön via Tingsviken och Trumpetartorp till Härneviskolan - och hem igen på eftermiddagen. Innan isarna gjorde sjöfart omöjlig brukade fäderna-fiskarna ro dem över till Lejondal vilket ju innebar en stor förkortning, och när isarna lagt sig kunde de ta sig över med andra hjälpmedel, men de årstider, då isen varken bar eller brast hade de det mycket svårt. Så nog fick barnen på den tiden känna av, att frukten från Kunskapens Träd kunde vara svårplockad. Men utan den härdningsprocedur som tusentals skolbarn genomgick då seklet var ungt hade inte vårt samhälle kunnat bli den välfärdsstat, som det trots allt vad man i dag kan klaga över i alla fall blev. Ty barnen på den tiden lärde sig att arbeta och kämpa för att nå de stora mål, som folkbildarna målade upp och de politiska rörelseledarna manade frami visioner av. Det var inte några epokgörande kulturella bragder som upplevdes i Bro men nog lades där en gedigen kulturell grund för kommande tiders samhällsutveckling.